

Élet és Irodalom

IV. ÉVFOLYAM 13. SZÁM

A MAGYAR ÍRÓK SZÖVETSÉGE HETILAPJA

1960. MÁRCIUS 25.

MESTERHÁZI LAJOS:

BUDAPESTI PATRIOTIZMUS

A napokban külföldi utassal beszélgettem. Néhány napot töltött Budapesten, és mint mondta, belésszeretett városunkba. Az illető legalább ilyen szép fekvésű és szebb építészeti városból jött — nem a természeti és építészeti szépségeink hatották meg. Epebajos és nem iszik, tehát nem a konyhánk ragadta el. A pesti emberekbe és a budapesti atmoszférába „szeretett bele”. Jólesett hallanom.

Az én nemzedékem úgy nőtt föl itt Budapesten, szinte szegyelte magát, hogy ő csak pesti. Maga ez a szó is, „pesti”, rosszabb, és hamisabb előítélettel telítődött, mint az, hogy „mucsai”. A „pesti” nem magyar, a „pestiek” — nem nép. A „bűnös város”-t Horthy mondta ki annakidején, és általában tőle származtatják azt a „pesti büntudatot”, amelynek jó pestiek is megadták magukat. Ám semmi baj nem volna, ha ez a dolog csupán Horthyval és a fasizmussal függne össze; az előítélet azonban sok antifasisztát is megfertőzött.

A jelenség a világon egyedülálló. Mert — például — paraszti-népi romantika sokfelé volt Európában, de sehol másutt nem jutott eszébe, hogy Róma olaszságát, Berlin németiségét, Párizs franciaságát kétségbe vonja. Szemléletében a vidéki különlegesség nem hozzáadott, hanem inkább elvett a nemzetiségből valamit.

Az a Budapest, amely a kiegyezés után és különösen az ezredéves ünnepségekkel egybeeső gazdasági konjunktúra idején nőtt modern nagyvárossá, a magyar imperializmusnak a büszkesége volt. A függetlenségi mozgalom, amelynek a múlt század harmadik-negyedik évtizedeitől kezdve központja lett, elkezdte a város magyarosítását; a kialakuló kozmopolisz igen gyorsan — egy emberöltő leforgása alatt — befejezte. Nemcsak három német kisvárost szívott fel

magába, de a soknyelvű ország minden tájáról idejött konglomerátumot is nemzetiségében egyneművé olvasztotta. Rákosi Jenőéknek ez a Budapest volt a harmincmillió magyarországi ábrándjának alapja, a magyar „asszimilációs erőnek” a szimbóluma. Ez a kozmopolisz nem a magyar városok rivalitásából emelkedett ki a nemzeti polgárosodás leg-erősebb fészekévé, nem éleltesebb Miskolc, gazdagabb és hatalmasabb Debrecen akart lenni, hanem kisebb Bécs, le-másolt Párizs. A nagyvárosi eszményt ugyanúgy importálta, mint a tőkét a megteremtéséhez. Azután: mert a tőkének nemzeti talaj kell, teremtett magának az ezredév jó alkalmából tűzijátékos legendát. (Azt a legendát, hál’istennek, elfelejtettük, de kőbe épített nyomai itt maradtak, jól jellemelve viszonyát a valósághoz és igazsághoz: ahogyan a Vár patinás, de szerény házaihoz a volt pénzügyminiszterium „gotikája” vagy az Országos Levéltár „román” stílusa viszonyul.) Az igazi legendát az a Budapest betemette, ahogyan betemette Óbuda római kőveit, ahogyan lebontott vagy átvakolt a pesti Belvárosban és Budán antik homlokzatokat, egész utcásokat. Budapest Nyugat volt és modern volt egy gyarmati színvonalon tengődő, kultúrájában és civilizációjában évszázaddal elmaradt ország közepén; és egy társadalmi rendszerben, ahol a város a falu kizsákmányolója, az egyetlen kizsákmányoló nagyvárossá dagadt. A sajátos történelmi fejlődés és az imperializmus törvénye együtt hatott abban, hogy Budapest és az ország között, a felszíni, az uralkodó Budapest és a nép között kezdettől fogva ott lapangott az ellentét.

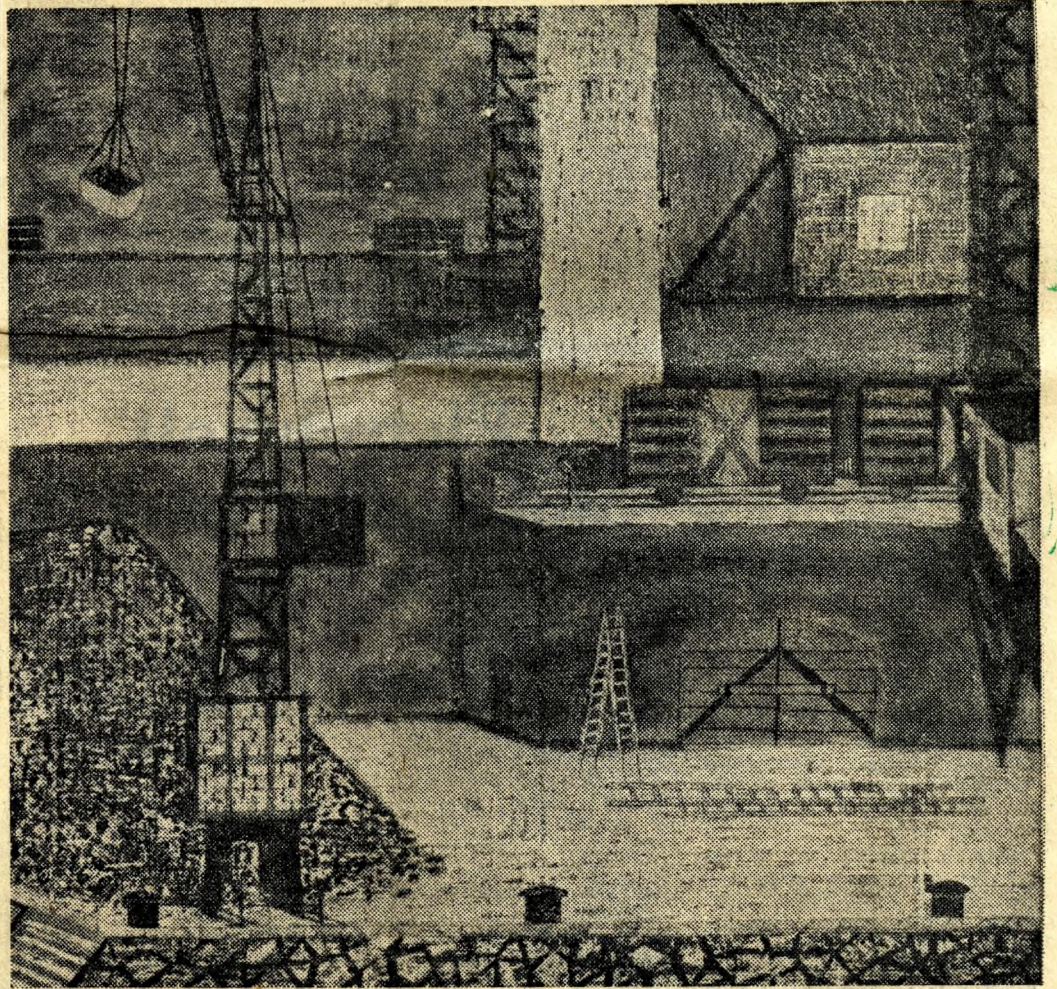
Valamivel mélyebben, a kispolgári rétegben, Budapest hétköznapijaira létrehozott egy másfajta szemléletet és öntudatot. Ennek talaján szü-

letett meg a század eleji budapesti irodalom, s benne néhány fennmaradó alkotás. Ahogy — Stendhal megfigyelése szerint — a szerelem múltat teremt magának, a szerelmes városának Krúdy a felvidéki városából hozta ide Budapest múltját, ábrándos múltat, amelynek mégis valahol igazi alapja is volt. Mások a bohém-várost fedezték fel, a nagyváros különleges végleteit, ott kerestek többnyire hazug romantikát a valóság ellen. Egészében nem volt ez színvonalatlan irodalom, mindenesetre többet hozott, mint a korabeli tulipános paraszt-népiesség. Pedzettem már nemegyszer az idill mögött a vad ellentéteket, fölfedezte és éllette a város sajátos humorát, kialakított végül is egy közízlést, amelynek a talaján megteremt néhány olyan mély ihletű, hiteles, maig élő írás is, mint a Pál utcai fiúk.

A „józan magyar önismeret” mindig tiltakozott Budapest millenniumi nagyvárosi hőbortja ellen. A polgári tisztesség büsképű vidéki lovagjai ösztönösen irtóztak attól a zsidóvártól és annak minden mocskától, amely Budapest üzleti életét jellemezte. A fajta puristái borzadva nézték az asszimilációs kátlant. A nyelv puristái a budapesti nyelvet, amely minduntalan szétrepesztte a maga virágcserepét. És az ország koldusa a nincstelen és szegény parasztok, de több-kevesebb okkal, az egész parasztság is, számonkérte a maga kényerét, a maga írástudatlanságát, a maga gyarmati módon alacsony átlag-életkorát, tuberkulóztól megtámadott tüdejét, csecsemőkorban elhullott gyermekeit a „kacsalábon forgó vártól”. A társadalmi ellentétek végső kiéléződések, az ideiglenesen levert szocialista forradalom után, azok is, akik egy nemzedékkel korábban ábrándokat hazudtak maguknak, hamis képet festettek Budapestről, most nem kevésbé hamis ábrándokat hazudtak maguknak az idilli „szűzi”, „tisztá” magyar faluról, melyet pedig hova sodort már akkor erkölcsjeiben is a nyomor...

A főváros-ellenességnek ellenállt a Nyugat és köre, ellenállt az urbanus kispolgári radikalizmus, kozmopolita alapon. Néhány csodálatosan szép verse született ebben az időben Kosztolányinak, Tóth Árpádnak, másoknak a budapesti utcáról, tájakról, kevesebb az emberről; a társadalmi problémák és az abban adott program vagy csak elmosódottan vagy egyáltalán nem mert jelentkezni. Mindez nem tudott gátat vetni a — mint láttuk — sokféle és sokféle előjelű Budapest-ellenességnek. Ahogyan a cigányzene, Duna-partos idegenforgalmi propagandafilmek és dalocskák sem.

Hogyan is volt azonban ezzel a Budapesttel maga a pesti nép?... Munkások, városban fuldokló kispolgárok, munkanélküliségtől sanyargatott alkalmazottak és értelmiségiek éltek együtt napról napra a munkában, találkoztak a gondokban és a szegénységben. Ez a még nem egységes, de az-

Szécsényi-Tarján: Rakpart. (Gobelin részlet)

zá formálódó budapesti nép soha nem érezte magát idegennek a falutól, a vidéktől, amelyhez vérrokonság és gyerekkori emlékek is fűzték. Mint ahogy nem azonosíthatta magát a hamis illúziók Budapestjével, amelynek épp úgy vagy majdnem úgy kizsákmányolta volt mint a falu. Magától értetődően szerette a maga városát. De nemigen beszélt róla. Az életét jelentette ez a város, a nehéz megélhetést és a szegényes örömet, az örömet, amely úgy kell az élethez, mint a levegő. Kiránduló proligyerek, sétáló szegény szerelmespárok fedezték fel és szerették meg igazán még a budapesti tájat is. Akik az idegent csábító filmeket még dalolva készítették a városról, azok külföldön teleltek, nyaraltak, s hogy milyen szép vilámban és kertben laknak itt, azt azok a szegények tudták jobban, akik csak a rácson át szagolták az olajfák illatát, akik lopva tördeltek egy-egy kilógó ágat maguknak. Ilyen lopva, szemérmesen nyelődött lelkükben a budapesti patriotizmus is.

Ennek az érzésnek, miként egész gondolkodásuknak, meghatározó formálójává a munkásmozgalom volt. A munkásmozgalom adott a budapesti népnek országos látóhatárt, programot ez adott valóban fővárosi felelősséggel is. És a munkásmozgalom eseményeihez fűződtek a titkok őrzött, lelkesítő emlékek, amelyek érdekes módon azokban a szézezekben is ott parázslottak, akiknek egyébként nem volt közük a munkásmozgalomhoz. Hogy egészen végletes példát hozzak: Kispesten, ahol életem, elég sok nyilas munkás akadt; egy tragikus kor torzszülött jelensége: „kisnyilas”... Nos, ha ezek az emberek a 19-es emlékeikről beszéltek, egyáltalán nem úgy beszéltek, ahogy azt nekik

a pártjukban előírták. Mondom, végletes példa, de ez is jellemző. És jellemző az is, hogy a népi irodalom fő olvasótáborába itt volt; a budapesti nép magának vallotta azokat az országos politikai és társadalmi gondokat, amelyekkel az az irodalom birkózott.

Hatott erre a budapesti népre a Budapest-ellenesség, az a „progresszív” Budapest-ellenesség, amely ezeket az írásokat jórészt jellemezte? Közvetve jelentkezett a hatás: abban, hogy hallgataik a maguk budapesti patriotizmusáról, amely pedig nagyon is élt és munkált bennük. Láthatunk 1945-ben. A pesti polgár egy boltot vagy egy eszpresszót „pofozott helyre” sebtiben magának a romokon. A budapesti nép pár év alatt elvégezte azt, amit a szakemberek húsz évre taksáltak — nyugati tőkével. Akik ott voltak, emlékszünk, milyen ereje volt annak a budapesti patriotizmusnak, milyen ereje azon belül egy-egy kerület, egy-egy városrész külön lokálpatriotizmusának, hogyan vált napról napra tettekké az az érzés.

Különös módon azonban szavakká még ezután sem igen vált. Okja volt ennek, egyebek közt például az is, hogy akkoriban keveset beszélünk a magyar munkásmozgalom történetéről, a budapesti forradalmi múltról. A budapesti patriotizmus csak az ellenforradalom után lobbant fel, hangosan, nagy erővel. A történelmi szükségszerűség és az alkalom együtt jelentkezett. Budapestre úgy hivatkoztak a világban, mint az ellenforradalom városára, és a lassan önmagára találó budapesti nép egyre tisztábban látta, hogy erre választ kell adnia. Mindnyájan éreztük ezt abban a hétszázszentes tömegtüntetésben, amihez ha-

sonlót soha előtte és azóta sem látott a város: a Hősök terén 1958. április 4-én, Nyikita Szergejevics Hruscsov látogatásakor. Tudjuk, hogy a közvetlen politikai tényezőkön túl milyen nagy szerepet játszott akkor a budapesti patriotizmus: megmutatni a világnak, mi is hát valójában Budapest!... A nemzetközi mozgalom lefőrtelte magáról a rozsdafoltokat, az emlékezés megszabadult a bélyegítől, és a rákövetkező évben ültük meg a Tanácsköztársaság negyvenedik évfordulóját. A város emlékezett és az emlékekben diadalmasan ismert magára, mint a magyar nemzeti haladás, a társadalmi és függetlenségi harcok, a forradalmak fővárosára. Most végre meg is szólalt már a budapesti nép patriotizmusa költők, írók szavában. Szinte irodalmi divatba jött a város. És hamarosan látnunk kellett, hogy nem is megszólalt, csak újra megszólalt. Sorra jelentek meg a magyar munkásmozgalom íróinak azok az elfelejtett vagy méltatlanul mellőzött művei, amelyekben a budapesti nép valódi hangja már fél évszázaddal ezelőtt is formát kapott. Legutóbb Hidas Antal regénye, a Márton és barátai jelezte igen magas művészi fokon azt az irányzatot, amely a népköltéssel rokon hangon tudott szólni erről a városról. (Ez a munkásmozgalmi eredetű, újra feltámadott „budapesti népi irodalom”, úgy hiszem, segíthet feloldani mindazt a görcsöt, ami még a „népi-urbanus” vitákból maradt, ahogyan a szocialista fejlődés időszerűtlenné teszi a „város vagy falu” alternatívát.)

Hat évvel ezelőtt az akkori pártvezetés egyik felső funkcionáriusával volt alkalmam beszélgetni. Arra kértem, for-

(Folytatás a 2. oldalon.)

LADÁNYI MIHÁLY:

Levél a felnőttekhez

Apáink háborúban öldököltek, akna verte fel játszótereinket, a felnőt szurony tűze jött felénk s kioltotta játékunk kőc-bélet,

aztan szemünk betüserereg amult és erre több szörnyűség is kitérült, és megtudtuk, mi vár kettőnkre végül, ha az apám apáddal mégse békül,

és megtanultuk otthon, hogy miként kell önérdékkel bánni az emberekkel, és megtanultuk otthon: az a jó, mit az ember mástól önmagához hódít.

Hisz véletlenül maradtunk csak élve s a világ széthull — mondják — mint a kéve, most Afrikába indulnak a bombák, holnap gyilkos port hord az antipasszát.

Ma vád gyűrűzik felénk a világban, hogy sokunkban csak sivár pusztaság van... De ki volt, aki irtotta a fákat, míg reszketünk, árvaiban mint az állat?

Ti, kiknek már semmi sem idegen, amit csak ésszel felfoghat az ember, javítsátok meg értő kezetekkel a világot, hogy lakható legyen!

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

Darvas József, Erdei Ferenc cikkei ★ Passuth László, Thury Zsuzsa, Illés Endre emlékezései ★ Szántó Tibor, Thurzó Gábor novellái
Czine Mihály irodalmi riportja ★ Fodor József, Hidas Antal, Mátyás Ferenc, Kónya Lajos versei ★ Szabó Lőrinc kiadatlan költeménye
Falus Róbert tanulmánya

ÁRA. 150 Ft

BUDAPESTI PATRIOTIZMUS

(Folytatás a 1. oldalról)

dítsanak gondot a város szépítésére. Anyagi nehézségekre hivatkozott, azt felelte: a jövő érdekében egy kis kényelemről lemondhatunk.

Próbáltam megmagyarázni, hogy a budapesti ember nem egyszerűen a maga fizikai kényelmét kéri számon; és éppen a jövő érdekében kellene, hogy ne rozsdásodjanak ott a Duna-parton az Erzsébet-híd borzalmas roncsai, hogy lehessen sétálni a Gellérthegyen, hogy ne érezzen az ember szégyent a sok málló vakolatú, elkoszoródott oromfal, a megbüdösödött lépcsőházak miatt. A budapestiek szeretik a városukat, nekik a Körút szépsége majdnem olyan fontos, mint a lakásuk lakályossága. Az egész város hangulatára és így munkájára is rányomja bélyegét az, hogy olyan keveset adunk erre a „luxusra”, a város szépségére.

A VII. kongresszuson Kádár János költői erejű sze-

mélyes megfogalmazásban nem pusztán a maga személyes élményét mondta el Budapestről, hanem száz- és száz ezrekét. A budapesti nép hitvallása volt ez, a budapesti nép igaz patriotizmusának megnyilatkozása. A budapesti népben nem kell semmiféle „büntudatnak” élnie, hiszen évtizedek óta harcol, vérzik, rengeteg áldozatot hoz, nemcsak önmagáért, de az egész országért. Ez a budapesti nép maga is együtt szenvedett a faluval, s programot és erőt adott a falu felszabadítására. A budapesti forradalmi patriotizmus vezetője és ihletője lehet más városok, tájak helyi patriotizmusának, ihletője és magva lehet a kialakuló új szocialista hazafiságnak. Enélkül viszont bármely város vagy vidék termézetes helyi patriotizmusa — parcializmusra vezet. Hiszen képtelen morális görcs volna a nemzetben, ha még mindig nem ébredne tudatára annak, hogy ez

a város, amelyben majdnem minden ötödik magyar ember lakik, a legelevenebben élő legújabbkori és legfényesebb magyar történelemben, a munkásmozgalom, a forradalmak történelmében vált valóban fővárossá.

Vannak, akik mosolyognak a lokálpatriotizmus megnyilvánulásain; vannak, akiknek a szemében csak az egyetemes ér valamit, a részt mintegy az egész ellentétének és nem felépítőjének látják. Nem tudok hinni azoknak a hazafiságában, akik nem lokálpatrióták. Gondoljunk az „elméleti jó emberekre”, azokra, akik a véruket adnák az emberiségért, de éppen ezért „piszlicsári” ügynek tartják, hogy egy jó szót adjanak egy embernek. A nagyon távoli és nagyon magasztos eszményekben sokan bizony édes önmagukat szeretik csak... Aki itt él, ebben a városban, az nem véletlenül él itt: itt találta és találja meg a maga tennivalóját az

egész népért és az emberiségért éppen itt. És bármilyen magasztos ideálok zengenek az ajkán, csak ha szeretni tudja az embereket, akik közt él, ha szereti Csepel füstölgő kéményeit, a Körút neonvilágítását, a Duna-partot, az utcák kövét, amely 1905-ben, 1918—19-ben, 1930. szeptember 1-én és azóta is annyiszor vértől vált történelmiesen nemessé, akkor tudom igazán elhinni neki, hogy ember, aki valóban tud szeretni önmagán kívül mást is.

Abban a budapesti atmoszférában, amelyet az a jóérzékű vendégünk néhány nap alatt megszeretett, úgy gondolom — túl azon, hogy jól élünk — valami szerepe van a megtalált budapesti öntudatnak, a budapesti patriotizmusnak hangjára lelt. Sőt, ez maga is, minden bizonnyal, szerves eleme annak, hogy jól élünk.